

LES MULTINACIONALS ESPANYOLES A COLÒMBIA

Luis Alfredo Burbano

16/12/2005

www.revistapueblos.org

Partim de l'afirmació de que a Colòmbia s'hi està vivint la pitjor crisi humanitària dels països d'Occident. Aquesta crisi és fruit d'un procés complex d'entrecruament de diverses dinàmiques d'ordre polític, social, militar i econòmic, on tenen molt a veure les empreses transnacionals, els governs i les polítiques nord-americanes.

La presència de multinacionals a Colòmbia no és nova. Els governs sempre han buscat a les empreses estrangeres des de que es va implantar el capitalisme al país. A finals de 1920 es va desenvolupar l'enclavament petroler del Magdalena Medio amb la Tropical Oil Company, de capital nord-americà, així com alguns projectes de desenvolupament agroindustrial (United Fruit Company). És a dir, es van desenvolupar economies d'enclavament, es van imposar dinàmiques de sobreexplotació de la força de treball i també es van generar processos de resistència dels treballadors (el naixement de la classe obrera colombiana es relaciona amb el desenvolupament de les corporacions transnacionals nord-americanes, d'aquí el seu esperit antiimperialista) al Magdalena Medio i Magdalena.

Aquesta presència s'ha anat aprofundint amb el pas dels anys. Cap a 1950, s'imposen les teories de modernització (copiant les formes de desenvolupament dels països europeus i EUA) i entra en joc la necessitat d'atraure el capital estranger. Es comença a legislar per afavorir tot això: zones franques, Pla Vallejo (garanties de comercialització de productes i matèries primes a les multinacionals), zones econòmiques especials d'exportació (fidel còpia de les de Xina), etc.

Cap a la dècada dels 90, la Inversió Estrangera Directa (IED) es veu amb més claredat. Conflueixen diverses dinàmiques que propiciaran l'arribada massiva de capitals: per una banda, assistim a la crisi mundial de referents que va ser la caiguda del bloc soviètic, la qual va repercutir en al desmobilització d'organitzacions insurgents; es produeix una ofensiva paramilitar; al 1991 s'aprova una nova constitució, que deixa el camp lliure per la circulació de capitals; es comencen a implementar contrarreformes que creen un coixí d'amortització perquè la IED arribi amb tranquil·litat (reforma tributària, duanera, del sistema de seguretat social, etc.).

Un referent és que entre 1996 i 1998 s'uneix el Gurpo Destino Colombia: intel·lectuals, industrials, comandaments militars i polítics que es dediquen a reflexionar sobre la crisi nacional i els possibles escenaris de solució que per ella es plantegen. Allí hi té un paper important el Grup Empresarial Antioqueny, abans anomenat Sindicat Antioqueny, propietari aleshores d'empreses com Inversions Sud-americanes, Companyia Nacional de Xocolates o Noel, que guanyarà pes en l'economia del país. Aquest grup aconsegueix una relació directa amb els bancs nord-americans, com el JP Morgan. Aquest finançarà directament posteriors inversions del grup. Per tant, existeix una sintonia política entre aquest grup d'industrials i el principal grup financer mundial.

Així doncs, el Grup Empresarial Antioqueny és l'únic que resisteix a la gran ofensiva de la transnacionalització. Els altres grups han anat venent paulatinament els seus negocis. Tots els negocis que abans tenien capital colombià ja estan integrats en el capital transnacional, el que ha tingut a més un fort impacte polític. El Grup Empresarial Antioqueny ha representat els interessos més rancis dels terratinents locals i, juntament amb l'interès bancari (JP Morgan), ha posat els dos últims presidents de Colòmbia. Són el poder a l'ombra. No figuren gaire, no es veuen molt, però són els que mouen els fils rere el govern d'Uribe Vélez. Aquest grup va defensar pel país la sortida de la guerra, la política de mà dura, configurant el que després han estat les línies mestres d'Uribe (amb el Pla Colòmbia com a eix estructurador d'aquest model). Aquest escenari es va denominar Tots a Marxar. Un altre escenari apostava pels Diàlegs de Pau; un altre preveia un caos generalitzat; i un tercer més minoritari apostava per uns canvis estructurals col·lectius i individuals que tiressin endavant el país. Els industrials van apostar pel primer (Tots a Marxar).

En aquesta època, el govern d'Andrés Pastrana no té el consens necessari per l'escenari de mà dura, pel que es produeixen els diàlegs amb les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia (FARC) i el Grup Empresarial Antioqueny queda a l'ombra esperant el seu torn. Aquest diàleg fracassa, per la poca voluntat dels empresaris en apostar per ell. Es construeix Tots a Marxar sobre aquest fracàs, i aquí la despesa militar és essencial: aquesta ve creixent des d'aleshores, fins arribar al 34,7% de la despesa militar actual. Es duu a terme una nova fase de contrareformes que garantiran beneficis al capital: liberalització, privatització, desregulació, obertura, etc. I després una segona fase amb el govern d'Uribe: reforma laboral, reforma tributària, reforma de la seguretat social, etc.

Aquest nou escenari implicaria més violacions dels drets humans, però deien que era un cost que s'havia de pagar. Per això es va posar en marxa una nova diplomàcia per evitar les pressions internacionals en aquest sentit. El resultat desitjat era recuperar les finances i arques estatals, millorar els ingressos tributaris pel descens de la violència, enfortir la IED i atenuar el dany de la imatge que la violació dels drets humans suposa de cara a l'exterior.

Es dona una ingerència directa d'altres països en el govern del país. Del Pla Colòmbia es passa al Pla Patriota, el que comporta una militarització total de quasi el 50% del país. Uribe fa una nova Prospectiva Colòmbia 2019, que suposa la creació de grans infraestructures pel transport de càrrega, la recuperació de les xarxes ferroviàries atlàntiques i pacífiques, el dragat i habilitació dels cinc ports, així com l'habilitació de rius navegables.

En tot això Uribe és la peça fonamental. No és ell sol, però sí que és ell qui lidera la imatge de renovació, transparència, pas ferm... quan en realitat el que representa és el discurs anticomunista, de dreta dura, afavorint l'entrada d'una nova casta dirigent al país sobre dos eixos: seguretat (econòmica) i creixement econòmic.

Mentrestant, en aquests dos anys el paramilitarisme es dedica a eliminar a tota la oposició. Després, es produeix una negociació amb els paramilitars, que s'incorporen d'aquesta manera a una sèrie de programes estatals com guardaboscors en acció, com cuidadors de carreteres o vinculats a les empreses de seguretat ciutadana a les ciutats. Segueixen tenint armes, però ara sota la protecció i el finançament del govern central.

Tot això busca generar la imatge d'un país de confiança. I en gran mesura s'ha

aconseguit: la IED al 1991 era de quelcom menys de 400 milions de dòlars, mentre que al 2005 ascendia a prop de 5.000 milions de dòlars. Hi ha, doncs, un creixement sorprenent que es reflecteix en l'arribada de capitals. Però un cop creuada la IED amb el creixement del PIB, la taxa d'atur i la pobresa per ingrés, s'observa que la IED no produeix benestar ni superació de la pobresa: el PIB es manté en els seus nivells històrics, la taxa d'atur creix (degut a les polítiques de reestructuració que hi va haver després de la compra d'empreses públiques per multinacionals estrangeres, el que va portar acomiadaments massius de treballadors), i l'índex de pobresa per ingrés també ha anat creixent. Per tant, aquests tres mites associats a la IED queden per terra. L'extracció de capitals per part de les empreses transnacionals enfonsa el país i els seus índexs socials i econòmics es precaritzen cada cop més.

El problema petroler ens permet veure tot això en un cas concret: multinacionals involucrades en unes zones de producció i extracció (Oxy, BP i ara Repsol). Les zones de major confrontació i consolidació del paramilitarisme (Putumayo, Caquetá, El Meta, Arauca, Magdalena Medio, Catatumbo, Sierra Nevada de Santa Marta) curiosament coincideixen geogràficament amb la concentració d'empreses petrolieres d'exploració i/o explotació.

Al '96, aquestes empreses obtenien 100 milions de dòlars, mentre que avui obtenen 2.400 milions de dòlars de remeses utilitats, que es queden en paradisos fiscals i ni tan sols arriben als seus propis països d'origen. Per tant, les empreses nacionals obtenen 150 milions de dòlars i les transnacionals 2.400 milions de dòlars. I mentrestant el PIB creix al 4% anual.

Hi ha 136 empreses espanyoles a Colòmbia. Les més conegudes són:

- Agbar (des de 1996): compra Aguas de Cartagena i s'estableix a Cartagena d'Índies, provocant un alçament en les tarifes i un greu impacte ecològic amb les aigües residuals.
- Canal de Isabel II: adquireix la Triple A a Barranquilla i Metroagua a Santa Marta, fent que posteriorment les tarifes es disparin i que molts usuaris no puguin pagar.
- BBVA (des de 1996): adquireix el Banco Ganadero, amb acomiadaments i la destrucció del sindicat. Es converteix en el segon grup financer del país, només per darrere del patrocinat per la JP Morgan.
- SCH (1997): compra un banc local i també provoca destrucció sindical i acomiadaments.
- Gas Natural (1997): compra Gas Natural de Colòmbia.
- Endesa: al 1997 compra Hidroeléctrica de Betania, i després Emgesa i Codensa al 1999. Es produeix un alça de tarifes i hi ha una pressió per canviar la llei aliada amb Fenosa.
- Grupo Prisa: adquireix Radio Caracol al 1999, copant el sector no només a Colòmbia sinó en altres països andins, amb la consegüent flexibilització laboral (acomiadament de 1.050 treballadors sobre un total de 1.500) i exercint un control ideològic recolzant al govern espanyol.
- Unión Fenosa: potser és el cas més exemplificador, al 2002 adquireix Electricosta i Electricaribe (a la costa atlàntica colombiana) i queda en una posició dominant. Compra

una empresa estadounidense que va pressionar abans perquè les 8 empreses locals es fusionessin. Al 2000 compra Epsa (del Pacífic) de la vall del Cauca, amb una alça generalitzada de les tarifes, talls del servei a barris morosos, i posant en marxa l'anomenada energia social: són els mateixos pobladors els que cobren els rebuts que estan pendents, amb la qual cosa hi ha majors enfrontaments, fractura social i una tensió permanent, la qual cosa al final té efectes sobretot en les poblacions afrodescendents i camperoles.

- Cepsa: al 2003 entra a fer exploracions a Bolívar i al Catatumbo, pressionant fort a dues comunitats que s'han oposat a aquestes exploracions. Cepsa està explorant per la Texaco.

- Repsol: al 2003 entra a explorar juntament amb la Oxy a Arauca, assetjant a la població indígena dels U'wa. I es preveuen protestes en les properes dates.

Per tot això són necessaris tres grans paquets de mesures legislatives:

1) Existència de zones franques, en concret 8: Barranquilla, Cúcuta, Buenaventura, Palmaseca, Río Negro, Santa Marta, Cartagena i Bogotá. L'objectiu és atraure la IED, mitjançant l'exempció del pagament de l'impost de renda (que avui és el 35%). Es dona una competència permanent per atraure la inversió, restringint els límits a la mateixa.

2) Pla Vallejo: pla que autoritza a les empreses a moure matèries primes, amb exempcions fiscals; les empreses fan el comerç sense pagar quasi res.

3) Zones econòmiques especials: és el més nou, és una còpia fidel del model de Xina. Els avantatges per les empreses són que, en matèria laboral, es treuen drets, i pel que fa a pagaments fiscals, queden exemptes en un 50%. A més, es poden fer convenis sense que ningú els reguli (el ministeri no pinta res), només l'empresa negocia individualment amb cada treballador.

En definitiva, i com a reflexió final, podem dir que, producte de la pressió sobre aquests territoris, hi ha hagut una gran relativització de la terra, que s'ha concentrat encara més: el 57,3% dels propietaris (camperols pobres) amb prou feines tenen l'1,7% de la terra; mentre que el 61,2% de la terra la posseeix el 0,4% dels propietaris: terratinents, narcoparamilitarisme, etc.

Per últim, les zones on es produeix el major desplaçament a Colòmbia coincideixen amb les àrees que disposen de recursos atractius per la inversió estrangera: al Putumayo, petroli; Caquetá, zona petrolera; Arauca, també és una zona on hi ha petroli; el Chocó, palma africana, biodiversitat i connector amb el pacífic en la iniciativa IIRSA; Cali, aigua. Es tracta de 3,5 milions de persones desplaçades dels seus territoris, usufructuats pel capital. Hi ha hagut 4.000 dirigents sindicals assassinats en els últims 10 anys. Hi ha cèrcols sobre poblacions camperoles senceres, al sud de Bolívar, al Catatumbo, 7.000 militars sobre al Sierra Nevada de Santa Marta, etc. Es genera una enorme pobresa per la precarització a la que han estat forçats milers de treballadors. Sobreexplotació, deslocalització, precarització... a més d'assassinat i desterrament. I qui es beneficia d'això són les grans empreses transnacionals, associades al narcoparamilitarisme i als polítics.

Entrevista a Luis Alfredo Burbano

Entrevista realitzada per l'equip d'OMAL (Observatori de Multinacionals a Amèrica Llatina)

Quina és la relació del CED-INS amb els sindicats colombians?

El CED-INS és un Centre d'Educació i Investigació. És un centre independent, que va ser format per sindicats i intel·lectuals als anys 60, molt lligat a una corrent sindical que és el Sindicalisme Independent i Classista. Als anys 80, aquest es fusiona amb la CUT (Central Unitària dels Treballadors). Actualment, tenim acords de treball amb varis sindicats però, això sí, seguim mantenint el nostre caràcter independent davant les centrals sindicals.

Què tenen a veure les mesures de privatització amb l'entrada de les empreses espanyoles a Colòmbia?

De tots els processos de procés d'ajust que s'han dut a terme a Amèrica Llatina, el de Colòmbia va tenir les seves particularitats, perquè va ser quelcom més tardà. A Amèrica Llatina, els ajustos de tipus neoliberal arranquen als 70, en molts casos sota règims militars al Con Sud, mentre que a Colòmbia la situació econòmica es manté fora d'aquestes crisis llatinoamericanes perquè la seva economia és mantinguda artificialment pel diner provinent del narcotràfic. El narcotràfic li dona un gran dinamisme a l'economia: desenvolupa moltíssim el sector de la construcció i incorpora molta gent al mercat laboral, fa que es desenvolupi molt el comerç i la compravenda d'articles de luxe.

Els efectes de les crisis que es van donar abans en altres països d'Amèrica Llatina, a Colòmbia es van donar més tard, en concret a finals dels anys 80. Aleshores, els EUA estrenyen la seva política antidroga i, a la dècada dels 90, s'apela a mesures d'ajust estructural. Els mecanismes de privatització compleixen la seva funció, i comencen a crear les condicions perquè arribi el capital transnacional. Es produeix la venda d'empreses públiques, amb la reinversió del diner obtingut en les privatitzacions en part per a inversió social i en part per la despesa militar. Es van privatitzar el dos sectors més dinàmics i menys problemàtics, com el sector elèctric, una part dels bancs, els aqüeductes i, al final, el sector petroler (que ara s'ha repartit entre tres empreses).

En el sector de l'aigua, quina significació va tenir la lluita de Cali? Dins d'aquest context, pot dir-nos per què va ser important aquesta lluita i què es plantejava?

Dins d'aquesta ofensiva del capital transnacional, hi va haver una pugna especial per les empreses de serveis públics. No hi va haver reacció quan es van adquirir els aqüeductes a la costa nord-oriental del país, però a Cali la situació era diferent: el sindicat havia desenvolupat unes bases socials i existia una conscienciació davant la privatització dels serveis públics.

En aquest sentit, la població impedeix que aquest procés es dugui a terme impunement, perquè ja es donava aquesta conscienciació prèvia. Hi ha mobilitzacions, ocupacions de la seu administrativa, negociacions... en fi, una pujada bastant forta. Però quan es prolonga la lluita això ja s'aconsegueix debilitar, perquè el Govern ataca per varis flancs, fraccionant les lluites sindicals en alguns moments, i després tornant a intentar la privatització.

Això s'ha convertit en un referent de la lluita dels treballadors i de tota una ciutat gran, la

qual cosa és una fita, en la defensa d'una empresa estatal i el seu procés de prestacions públiques amb responsabilitat de l'Estat en el servei d'aigües.

I com es troba la situació ara?

Doncs encara no s'ha aconseguit privatitzar l'empresa, però el sindicat ha estat colpejat. S'ha aconseguit debilitar a la organització sindical: enlloc de fer-ho amb una confrontació directa, ha estat a base de retirades voluntàries remunerades, pressions, amenaces, etc. Tot això per debilitar la organització sindical com una condició per tornar a dur a terme la privatització.

El mateix va passar amb ECOPETROL, la petrolera estatal colombiana. Han intentat privatitzar-la vàries vegades in no han pogut, pel que s'han concentrat primer en debilitar a la Unió Sindical Obrera (USO) per després tornar a la iniciativa privatitzadora.

Es parla de la relació que existeix a Colòmbia entre les empreses transnacionals, els paramilitars i les violacions de drets humans, assassinats i tortures. Així, s'acusa als paramilitars de “netejar” una zona just abans de que entrin les transnacionals en ella perquè, un cop fet això, puguin establir-se allí les grans corporacions. Què opines d'aquestes acusacions?

Es podria pensar que els paramilitars són molt sensibles a les senyals del mercat. De fet, les seves accions van clarament afavorint aquestes polítiques d'ingrés del capital estranger, de megaprojectes, del discurs modernitzador. Les empreses transnacionals es beneficien del que el paramilitarisme desenvolupa.

Hi ha una sèrie de processos judicials oberts, relacionats amb les ordres que puguin haver donat alguns càrrecs executius d'empreses transnacionals perquè els paramilitars hagin executat a gent en determinades zones del país.

És molt conegut el cas de la British Petroleum (BP), que està involucrada en crear i finançar grups de seguretat privada, amb llibertat total per actuar. També hi ha l'exemple de la Drummond, que ara s'investiga en tribunals nord-americans, on es busca comprovar les seves ordres directes en els assassinats de dirigents sindicals fa dos anys (el president del sindicat va ser assassinat, així com dos dirigents més durant el procés de negociació). O el cas de Coca-cola, tanmateix molt conegut, on hi ha testimonis que verifiquen que el gerent de la planta de Carepa finançava grups paramilitars de la regió, els quals acabaren cremant i expulsant a tota la directiva sindical d'allí.

Són dues cares de la mateixa moneda. No hi ha relació directa entre els paramilitars i les corporacions transnacionals, però sí que hi ha casos concrets on es relacionen.

Després d'algunes inversions del Grupo Prisa a Colòmbia, s'ha notat que els mitjans que ara són de Prisa són més oberts i dialogants o segueixen com abans?

Sí que hi ha hagut un canvi amb l'entrada de Prisa. Ha canviat com es veu el govern d'Uribe. No hi ha un canvi general cap a un compromís amb projectes populars, però sí un cert accent en la oposició al govern actual. Abans de l'entrada del Grupo Prisa,

Caracol estava molt lligada al president Uribe, era un portaveu del govern, i el mateix passava amb RCN. A dia d'avui, hi ha alguns matisos: existeixen certs programes que són crítics (no és quelcom general ni molt marcat) i el Director General de Notícies ha canviat la seva posició d'un dia per l'altre. Diguem que el discurs general està en sintonia amb els interessos hegemònics globals; això sí, l'accent es posa en una certa dinàmica d'oposició a Uribe.

De cara a les properes eleccions al 2006, com afectaria al capital espanyol la possible reelecció d'Uribe, o pel contrari, la victòria del Polo Democrático aliat al Partit Liberal? Suposaria per a les empreses transnacionals una diferència el fet que guanyés un o altre o seria igual?

Es busca un candidat únic d'oposició, però les postures polítiques són àmplies i diverses. S'intenta acordar un programa pragmàtic, unificant les postures per poder arribar al consens i a la unitat. Alternativa Democràtica va mostrar el seu rebuig al TLC, però el Polo ha estat més moderat i diu que hi ha coses del TLC que sí que es poden acceptar, mentre el Partit Liberal introdueix altres matisos. En fi, s'ha de veure quin candidat té la oposició finalment.

Si el candidat és del Partit Liberal, no hi haurà canvis amb la IED; si és el Polo, tampoc es produiran molts canvis; i si és d'Alternativa Democràtica sí que hi poden haver alguns canvis. Depèn d'això, perquè diguem que hi ha tres blocs dins de la oposició.

I a la costa atlàntica, com està el conflicte amb Unión Fenosa?

Producte dels abusos de Unión Fenosa a la costa atlàntica colombiana, es va formar la Xarxa Carib d'Usuaris de Serveis Públics, que han seguit treballant en les mobilitzacions i protestes. Fenosa ha reconsiderat els efectes de les seves polítiques de tall del subministrament i ha evitat efectuar nous talls, perquè estaven pressionats no només a la costa del Carib, sinó a la vall, i no només per la població sinó també per alguns dirigents polítics locals. Així, ha ampliat els terminis per pagar les tarifes: abans, als dos mesos d'impagament hi havia talls, mentre que ara hi ha més terminis i es poden pagar amb pagarés i bons. Això s'ha produït perquè hi ha una resposta de la població als abusos de la companyia espanyola.

Al mateix temps, l'empresa ha pressionat amb un xantatge al govern perquè recapitalitzi les empreses distribuïdores, perquè diuen que no estan aconseguint els ingressos previstos ja que les seves utilitats estan caient pel no pagament. Així, ha aconseguit que el govern d'Uribe li injecti una aportació de capital.

La presència d'Unión Fenosa a Colòmbia va per llarg: ha insistit en comprar Isagem i 14 electrificadores regionals, el que li faria quedar en una posició dominant en el sector. Si aconsegueix això, es consolidarà com l'empresa elèctrica de Colòmbia.

I què hi té a veure aquí la mort de sindicalistes?

No són només sindicalistes els assassinats, sinó també pobladors de la zona i alguns dirigents socials. En el cas de Santa Marta, van ser assassinats pels paramilitars dos

companys impulsors d'aquesta Xarxa de Serveis Públics. El paramilitarisme, atenent les senyals invisibles del mercat, actua. I així s'elimina la oposició social i política, beneficiant els interessos de l'empresa. Hi ha un conflicte, algú arriba i misteriosament elimina als opositors, i aleshores els altres es beneficien d'això.

Com estan els conflictes de Repsol amb el poble U'wa a Arauca?

L'arribada de Repsol a la zona ha estat de perfil baix, no hi ha molta informació disponible a la regió. Els pobladors ja saben que Repsol està fent exploracions en alguns territoris: el conflicte ha estat centrat en els pobladors, sobretot els U'wa, contra la Occidental Petroleum (Oxy).

S'han anat produint mobilitzacions i accions de denúncia jurídica als tribunals, i s'ha comprovat que la Oxy ve fent xantatge, pressionant, violant drets... en definitiva, fent tot el possible per poder quedar-se amb els territoris U'wa.

Repsol ha arribat des d'un perfil més baix: mitjançant un sistema de subcontractació, són unes altres empreses les que fan les feines prèvies per no generar tant rebuig. Com al Catatumbo, no arriba primer l'empresa transnacional, arriba directament a la fase d'exploració com a tal. Així, eviten que les organitzacions socials es mobilitzin.

Luis Alfredo Burbano és enginyer forestal i està vinculat als processos d'educació popular des de fa anys, tan com amb organitzacions barrials com sindicals. En aquests moments, coordina els processos d'educació al CED-INS (Corporació per l'Educació, el Desenvolupament i la Investigació Popular de l'Institut Nacional Sindical) de Bogotà, Colòmbia. Aquest text és la ponència amb la que va participar en el curs: "Les multinacionals espanyoles a Amèrica Llatina: realitats i resistències", organitzat per l'Associació Paz con Dignidad en col·laboració amb Hegoa.